

ספר אש ומים

חידושים וביאורים על מסכת ברכות
פרקים א-ה

אשר חנני השי"ת
יעקב מאיר מנחם
בלאאמור הרב אלעזר שליט"א
אינזליכט-שפריי

לייקוואוד
תשפ"א

פתיחה למסכת ברכות

קריאת שמע דאורייתא או דרבנן

ששיטת רש"י שחלק מקריאת שמע ודאי הוא מדאורייתא.

תוס' (מנחות מג, ב ד"ה ואיזו) כתבו על דברי הברייתא שם, "וראייתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בו ואיזו זו קרית שמע". שהגם שמלשון הברייתא שהביאה פסוק משמע שק"ש מדאורייתא אין זה כך, וזה לשונם, "אסמכתא בעלמא דקרית שמע דרבנן". ומוכח להדיא שתוס' סברו שק"ש דרבנן.

וי"ש כמה ראשונים שחולקים וסוברים שק"ש דאורייתא. עיין ברי"ף (יב, ב ברי"ף) וברמב"ם (הלכות ק"ש פרק ב הלכה יג) וברא"ש (פרק ג סימן טו).

אמנם אף בדעות הסוברות שק"ש דאורייתא יש כמה שיטות, איזה חלק של ק"ש מן התורה ואיזה חלק אינו אלא מדרבנן. ויש שיטות רבות שסוברות שאין המצוה דאורייתא כוללת את כל ג' הפרשיות.

מדברי הרמב"ן במלחמות (ראש השנה ז, א - ב ברי"ף) שכתב "ואם תשאל כיון דמצות צריכות כונה כולה [כל ק"ש], לא רק פסוק ראשון] נמי ליבעי כונה. זו אינה שאלה שעיקר ק"ש פסוק ראשון ובו יוצא ידי חובתו, כדאמרינן עלה התם שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד זו היא ק"ש של

במתני' מאימתי קורין את שמע וכו'. בפתיחת המסכת העוסקת בדיני קריאת שמע נראה להקדים ולדון בדברי הגמרא והראשונים האם מצות קריאת שמע היא מצוה דאורייתא או דרבנן.

בגמרא (כא, א) איתא, "אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא וכו' מאי טעמא קריאת שמע דרבנן וכו' ורב אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא". וברש"י על אתר כתב "קסבר ק"ש דאורייתא היא". ונמצא שיש מחלוקת בגמרא אם קריאת שמע היא מצוה מדאורייתא או מדרבנן.

ומצינו כמה ראשונים שסוברים שמצות קריאת שמע היא מדרבנן:

תוס' הרא"ש (כא, א ד"ה ורב אלעזר) כתב "רב אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא יחזור ויקרא. ואפילו אי ס"ל ק"ש דרבנן חמירא ליה מתפילה משום דאית בה קבלת עול מלכות שמים". מבואר מדבריו שיש עכ"פ צד ששני האמוראים הנ"ל סוברים שק"ש דרבנן, אפילו רב אלעזר.

רש"י (שם ד"ה והרי) ותוס' (ד"ה הכי) הביאו גירסא שס"ל לסתמא דגמרא שק"ש הוא דרבנן. ולפי גירסא זו יש עכ"פ סמך לצד שק"ש דרבנן [אמנם בסמוך יתבאר

ולכאורה קשה איך הם יוצאים ק"ש של ערבית. וביאר רש"י שסמכו על ק"ש שעל המיטה שהוא עיקר. ותוס' (שם ד"ה מאימתי) הקשו איך שייך לסמוך על ק"ש שעל המיטה, והרי אין אומרים בה אלא פרשה ראשונה, ואיך יוצאים בזה ידי חיוב של אמירת ג' פרשיות.

ואפשר לתרץ דברי רש"י שאף שגם הוא מודה שצריך לומר את כל ג' פרשיות אחר צאת הכוכבים אם התפלל מבעוד יום. מכל מקום סבירא ליה שכלפי עיקר חיוב מצות קריאת שמע אין לסמוך על הקריאה שלאחר צאת הכוכבים, שחיישינן שמא ישכח ולא יקרא, אבל כלפי שאר הפרשיות כיון שאין חיובם מדאורייתא אלא מדרבנן, וכל החיוב דאורייתא הוא רק פרשה ראשונה, ובפרשה זו יוצאים בק"ש שעל המיטה, בזה אפשר לסמוך שהוא יזכור ויאמר ג' פרשיות אחר צאת הכוכבים, ואין צריך לחשוש שמא ישכח, מפני שחיוב זה אינו אלא מדרבנן.

ונמצא שרש"י סבר שרק פרשה ראשונה של ק"ש היא דאורייתא ולא שאר פרשיות. אלא שעדיין יש לעיין בשיטת רש"י האם כל הפרשה הראשונה היא מדאורייתא או רק פסוק ראשון, וכשיטת הרמב"ן והחינוך. שהרי אפשר לומר לפי רש"י שהטעם שיוצאים ידי חיוב דאורייתא בק"ש שעל המיטה אין זה משום שחיוב קריאת כל הפרשה הוא מן התורה, אלא מפני שבקריאת שמע על המיטה קוראים את פסוק ראשון, ודוקא פסוק זה הוא מדאורייתא.

ר' יהודה הנשיא. ואתמר נמי התם אמר שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד ונאנס יצא, אלמא אף מצות קריאה בדיעבד ליתא אלא בפסוק ראשון ומשום הכי צריך כוונת הלב". עולה שדין כוונה מעכב דוקא בפסוק ראשון וכן אם נאנס בשינה יצא חובתו מן התורה, ומשמע שהחיוב דאורייתא הוא דוקא פסוק ראשון ואילו השאר זהו מדרבנן.

והגם שהיה אפשר לומר שהרמב"ן סבר כמו הקרית ספר (ק"ש פרק א) והנצי"ב (העמק שאלה שאילתא נג אות ד) שיובאו בסמוך, שעיקר החיוב הוא דוקא פסוק ראשון ובזה יוצאים ידי חובה, אבל כל מה שמרבים נכלל בעיקר הקיום מצוה דאורייתא של ק"ש, אבל אין זה פשוטות דברי הרמב"ן].

וזוה גם שיטת החינוך (מצוה תכ) שהמצוה דאורייתא היא דוקא פסוק ראשון.

ויש שיטה נוספת באחרונים והיא שיטת הקרית ספר (ק"ש פרק א) והנצי"ב (בהעמק שאלה שאילתא נג אות ד) שמחדשים, שהחיוב דאורייתא הוא דוקא פסוק ראשון, אבל כל מה שמוסיף נעשה גם חלק של המצוה. דוגמא לזה, מצות סיפור יציאת מצרים שיכולים לקיימה באמירת פסח מצה ומרור, אבל כל מה שמוסיף דברים מקיים מצוה דאורייתא.

והנה מפשטות דברי רש"י (ב, א ד"ה עד) משמע שסבירא ליה שדוקא פרשה ראשונה היא מדאורייתא. שהרי רש"י כתב לבאר את מנהג העולם שמתפללים מעריב מבעוד יום הגם שזה קודם צאת הכוכבים,